

GTAMP:10.77.51

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ РИТУАЛДЫҚ ҚЫЛМЫСТАРДЫ КВАЛИФИКАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ақылбекұлы А., құқық магистранты

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының құқық қолдану практикасындағы ритуалдық қылмыстарды саралаудың өзекті мәселелері қарастырылады. Ритуалдық қылмыстарды, діни өшпенділік немесе араздық ниетімен жасалған әрекеттерді, сондай-ақ экстремистік бағыттағы қылмыстарды ажырату мәселелері зерттеледі. Қылмыстың субъективтік жағын, ең алдымен ритуалдық ниет пен мақсатты анықтауға, сондай-ақ қылмыстық мінез-құлықтың уәждерін дәлелдеуге қатысты Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының түсіндірмелері мен сот практикасын талдауға ерекше назар аударылады. Ритуалдық белгілері бар қылмыстық істерді тергеу және сотта қарау барысында дінтанулық, психологиялық және психологиялық-психиатриялық сараптамалар түріндегі арнайы білімдерді қолдану мәселелері қарастырылады. Саралаудың бірыңғай өлшемдерінің болмауы, ритуалдық қылмыстардың мәнін түсіндіруге қатысты теориялық тәсілдердің жеткілікті деңгейде дамымауы және дәлелдемелерді бағалаудағы бірізділіктің жоқтығы құқық қолдану практикасында айырмашылықтардың туындауына әкелетіні негізделеді. Ритуалдық сипаттағы қылмыстарды саралаудың тұрақты тәсілдерін қалыптастыру, бірыңғай әдістемелік ұсынымдар әзірлеу және қылмыстық-құқықтық реттеуді жетілдіру қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Түйінді сөздер: ритуалдық қылмыстар, қылмыстарды саралау, ритуалдық ниет, діни өшпенділік, экстремизм, қылмыстың субъективтік жағы, сот практикасы, арнайы білімдер, сараптама, Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы.

ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ РИТУАЛЬНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ақылбекулы А., магистрант права

*Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави,
город Туркестан*

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы квалификации ритуальных преступлений в правоприменительной практике Республики Казахстан. Исследуются вопросы разграничения ритуальных преступлений, деяний, совершённых по мотивам религиозной ненависти или вражды, а также преступлений экстремистской направленности. Особое внимание уделяется установлению субъективной стороны преступления, прежде всего ритуального мотива и цели, а также анализу судебной практики и разъяснений Верховного Суда Республики Казахстан по вопросам доказывания мотивации преступного поведения. Рассматриваются проблемы использования специальных знаний в форме религиозоведческих, психологических и психолого-психиатрических экспертиз при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел с признаками ритуальности. Обосновывается, что отсутствие единых критериев квалификации, недостаточная разработанность теоретических подходов к пониманию ритуальных преступлений и непоследовательность оценки доказательств приводят к различиям в правоприменительной практике. Сделан вывод о необходимости совершенствования уголовно-правового регулирования, выработки единых методических рекомендаций и формирования устойчивых подходов к квалификации преступлений, совершаемых под ритуальным прикрытием.

Ключевые слова: ритуальные преступления, квалификация преступлений, ритуальный мотив, религиозная ненависть, экстремизм, субъективная сторона преступления, судебная практика, специальные знания, экспертиза, уголовное право Республики Казахстан.

TITLE: PROBLEMS OF QUALIFICATION OF RITUAL CRIMES IN THE LAW ENFORCEMENT PRACTICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Akylykbekuly A., Master's student in Law

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

Abstract. The article examines current issues related to the qualification of ritual crimes in the law enforcement practice of the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to distinguishing ritual crimes from offenses motivated by religious hatred or hostility, as well as from extremist crimes. The study focuses on establishing the subjective elements of a crime, primarily ritual motive and purpose, and analyzes judicial practice and the explanations of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan concerning the proof of criminal motivation. The article also considers the problems associated with the use of specialized knowledge in the form of religious studies, psychological, and psycho-psychiatric examinations during the investigation and adjudication of criminal cases involving ritual elements. It is argued that the absence of unified qualification criteria, the insufficient development of theoretical approaches to understanding ritual crimes, and inconsistencies in the evaluation of evidence lead to differences in law enforcement practice. The author concludes that there is a need to improve criminal law regulation, develop unified methodological recommendations, and establish consistent approaches to the qualification of crimes committed under the guise of ritual practices.

Keywords: ritual crimes, crime qualification, ritual motive, religious hatred, extremism, subjective elements of crime, judicial practice, specialized knowledge, forensic examination, criminal law of the Republic of Kazakhstan.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының құқық қолдану тәжірибесінде ритуалдық қылмыстарды саралаудың ең күрделі мәселелерінің бірі — ритуалдық ниеттерді, діни ниеттерді және экстремистік бағыттағы қылмыстарды ажырату болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде бұл мінез-құлық түрлерінің сыртқы ұқсастығына қарамастан, олардың қылмыстық-құқықтық табиғаты елеулі түрде ерекшеленетіні бірнеше рет атап өтіледі [1].

Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы діни ниетті тікелей діни өшпенділік немесе араздық сияқты санаттармен байланыстырады. Сонымен қатар қылмыстық құқық доктринасында ритуалдық ниет діни өшпенділікпен тең емес екені атап өтіледі, өйткені ол белгілі бір конфессияға немесе әлеуметтік топқа қатысты дұшпандық қатынасты білдірмеуі мүмкін [2].

Негізгі бөлім

Кейбір жағдайларда ритуалдық әрекеттер жабық культтік тәжірибелер немесе қоғамдық араздықты қоздыруға бағытталмаған псевдодіни бірлестіктер шеңберінде жасалады. Алайда құқық қолдану тәжірибесі мұндай іс-әрекеттердің көбіне қасақаналықтың бағыттылығына терең талдау жасалмай-ақ автоматты түрде экстремистік қылмыстар ретінде сараланатынын көрсетеді [3].

Біздің ойымызша, мұндай ниеттердің араласуы жасалған әрекетке дұрыс қылмыстық-құқықтық баға беруді едәуір қиындатады. Экстремизм жағдайындағы ниет әдетте белгісіз тұлғалар тобына ықпал етуге және қоғамдық қауіпсіздікке нұқсан келтіруге бағытталса, ритуалдық қылмыстар, әдетте, ішкі топтық сипатта болып, белгілі бір символдық сценарийді жүзеге асыруға бағытталады [4].

Қазақстан Республикасының сот тәжірибесінде мұндай әрекеттерді саралау кезінде көбіне символика, айтылған сөздер, атрибутика сияқты сыртқы белгілерге басымдық беріледі, ал қылмыстың нақты ниетін талдау жеткілікті терең деңгейде жүргізілмей жатады. Алайда ғылыми зерттеулерде ниетті анықтаудағы формалды тәсіл құқықтық тұрғыдан дұрыс емес саралауға және қылмыстық жауаптылықтың шамадан тыс немесе үйлеспейтін түрде қолданылуына әкелуі мүмкін екені атап өтіледі [5].

Қазақстан Республикасының сот тәжірибесі қылмыстың субъективтік жағын, соның ішінде ниет пен мақсатты дәлелдеу мәселелері дәстүрлі түрде ең күрделі мәселелердің бірі екенін көрсетеді. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының түсіндірмелерінде қылмысты саралау кезінде соттар тек істің объективтік мән-жайларына ғана емес, сонымен қатар кінәлінің қасақаналығының бағытына да сүйенуі тиіс екені, ал ол өз кезегінде дәлелдемелердің жиынтығымен расталуы қажет екені атап өтіледі [6].

Аталған нормативтік қаулы тікелей ритуалдық қылмыстарға қатысты болмаса да, онда көрсетілген тәсілдер іс жүзінде ритуалдық белгілері бар істерді қарау кезінде де соттармен қолданылады. Жоғарғы Сот қылмыс ниеті туралы қорытындыны тек тұлғаның сыртқы мінез-құлық белгілеріне сүйеніп, қасақаналықтың бағыттылығын дәлелдейтін айғақтарсыз жасауға болмайтынын атап өтеді. Дегенмен, тәжірибеде бұл түсіндірмелер сот шешімдерін қабылдау барысында әрдайым бірізді түрде ескеріле бермейді.

Сот тәжірибесі көрсеткендей, ритуалдық немесе культтік элементтері бар істерде соттар көбіне тек қасақана зиян келтіру фактісіне ғана назар аударады. Бұл ретте айыпталушының ішкі уәждері терең талданбайды. Ритуалдық ниет кейде мүлде айтылмайды немесе үстірт қана тіркеледі, бұл өз кезегінде

қылмысты саралауға және оның қоғамдық қауіптілігін бағалауға айтарлықтай әсер етпейді.

Біздің пікірімізше, мұндай тәсіл Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының ұстанымына сәйкес келмейді, онда қылмысты негізді саралау кезінде ниет пен мақсат, әсіресе олар іс материалдарынан туындаса немесе айыптау тарапымен көрсетілсе, анықталуы тиіс екені атап өтіледі. Ритуалдық ниет ескерілмеген жағдайда қылмыстық-құқықтық бағалау іс жүзінде жеңілдетіліп, қылмыстық мінез-құлықтың сипаты туралы толық көрініс бермейді.

Бұл мәселені қосымша растайтын жайт — сараптамаларды тағайындау және олардың қорытындыларын бағалау тәжірибесі. Бірқатар қылмыстық істерде қылмыс ниетін анықтау үшін дінтанушылық немесе психологиялық сараптамалар қолданылғанымен, олардың нәтижелері әрдайым тиісті құқықтық түсіндіруге ие бола бермейді. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты өз түсіндірмелерінде бірнеше рет сарапшының қорытындысы соттың құқықтық бағасын алмастырмайтынын және ол өзге дәлелдемелермен жиынтықта қарастырылуы тиіс екенін атап өткен [7].

Тәжірибеде сараптамалардың қорытындылары кейде үкімге сол күйінде көшіріліп жазылады немесе мүлдем бағаланбай қалады. Ритуалдық ниетті ескеруге қатысты бірыңғай ұсынымдардың болмауына байланысты ұқсас істер бойынша әртүрлі шешімдер қабылданады, бұл сот тәжірибесінің бірізді қалыптасуына кедергі келтіреді.

Ритуалдық элементтері бар қылмыстарды саралау кезіндегі тағы бір өзекті мәселе - сот шешімдерінде бірыңғай тәсілдердің болмауы. Көп жағдайда мән-жайы ұқсас істер әртүрлі қылмыстық-құқықтық бағалауға ие болады, ал үкімнің уәждемелік бөлігінен соттың қандай негізге сүйеніп мұндай қорытындыға келгені әрдайым анық көріне бермейді.

Тәжірибеде соттар қылмыстық істерді қарау кезінде айыпталушының мінез-құлқындағы ритуалдық элементтерді, әдетте, тек жанама түрде ғана атап өтеді және олар дербес талдау нысанына айналмайды. Кейбір жағдайларда сот қасақаналықтың бар не жоқ екеніне ғана тоқталып, ритуалдық әрекет нысанының қылмыстың ниеті мен мақсатына қалай байланысты екенін ашып көрсетпейді. Бұл бірдей фактілік мән-жайлардың бірінші сатыдағы және апелляциялық соттарда әртүрлі бағалануына әкеледі.

Субъективтік жақты талдауға жеткілікті көңіл бөлінбеуі сот актілерінің мазмұнынан да көрінеді. Ритуалдық белгілері бар істер бойынша үкімдердің уәждемелік бөлігі көбіне формалды сипатта болады: сот іс мән-жайларын тізбектегенімен, олардың өзара байланысын талдамайды. Мұндай жағдайда ритуалдық әрекеттер не қылмысты жасаудың кездейсоқ тәсілі ретінде, не саралау үшін дербес маңызы жоқ мән-жайлар ретінде қабылданады.

Біздің ойымызша, сот шешімдерінің мұндай шашыраңқылығы тек істердің күрделілігімен ғана емес, сондай-ақ соттар үшін нақты бағдарлардың жеткіліксіздігімен де байланысты. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қасақаналықты және іс бойынша барлық дәлелдемелерді жан-жақты бағалау қажеттігін атап өтетін түсіндірмелері де іс жүзінде әрдайым сот шешімдерінің толық әрі түсінікті уәждемесінде көрініс таба бермейді [8].

Қосымша қиындықтарды соттардың қылмыстың дәлелдемелік базасының бір бөлігі ретінде ритуалдық элементтерді бағалауға қатысты бірыңғай тәсіл қалыптастырмауы да туындатады. Кейбір жағдайларда мұндай элементтер қоғамдық қауіптіліктің жоғарылау белгісі ретінде қарастырылса, басқа жағдайларда олардың құқықтық бағалаудан толықтай алынып тасталуы себептері түсіндірілмей жүзеге асырылады. Бұл саралау қорытындыларының кездейсоқтық сипатта қабылдануы туралы әсерді күшейтіп, сот шешімін болжауды қиындатады.

Тәжірибеде мұндай бірізділіктің болмауы жаза тағайындау процесінде де көрініс табады. Ритуалдық ниеттің рөлі нақты түсіндірілмеген жағдайда соттар, әдетте, жауаптылықты дараландырудың жалпы критерийлеріне сүйенеді және оларды айыпталушының ритуалдық мінез-құлқының ерекшеліктерімен байланыстырмайды. Соның нәтижесінде ритуалдық қылмыстар қасақаналықтың қалыптасу тетігі мен мұндай әрекеттердің әлеуметтік салдарларындағы айырмашылықтарға қарамастан, іс жүзінде «әдеттегі» жалпы қылмыстармен теңестіріледі.

Аталған барлық жағдайлар ритуалдық қылмыстарды саралау мәселесі жекелеген қателіктер шеңберінен шығып, жүйелік сипатқа ие екенін көрсетеді. Ол тек сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында ғана емес, сонымен қатар сот шешімдерін қалыптастыру кезінде де көрініс табады, бұл өз кезегінде мұндай әрекеттерді бағалаудың бірыңғай әрі логикалық тұрғыдан дәйекті тәсілін қалыптастыруды қиындатады.

Ритуалдық белгілері бар қылмыстық істерді қарау тәжірибесінде арнайы білімдерді, ең алдымен дінтанулық, психологиялық және психологиялық-психиатриялық сараптамаларды қолдану жеке проблема болып табылады. Бұл санаттағы істерде сараптамалар айыпталушының ниеті мен оның

әрекеттерінің сипаты туралы негізгі ақпарат көзіне айналуы жиі кездеседі, алайда олардың қылмысты саралау процесіндегі рөлі әлі де біржақты емес күйінде қалып отыр.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының қызметінде сараптамалар, әдетте, белгілі бір әрекеттердің діни немесе культтік тәжірибелерге қатыстылығын, айыпталушының психикалық жағдайын, оның топтың немесе көшбасшының ықпалына тәуелділігін анықтауға бағытталған сұрақтарға жауап беру үшін тағайындалады. Мұндай тәсіл негізді болып табылады, өйткені ол қылмыстың объективтік жағын формалды талдаудан шығуға мүмкіндік береді. Алайда Қазақстан Республикасының сот тәжірибесінде сарапшы қорытындыларының қылмыстық-құқықтық бағалаумен нақты қалай байланыстырылуы тиіс екендігі жөнінде бірыңғай стандарт қалыптаспаған.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының түсіндірмелерінде атап өтілгендей, сарапшының қорытындысы дәлелдеме болып табылады және ол істің өзге материалдарымен қатар бағалануға жатады, алайда ол соттың айрықша құзыретіне кіретін құқықтық саралауды алмастыра алмайды [66]. Соған қарамастан, сот шешімдерін талдау ритуалдық элементтері бар істерде бұл қағидаттың бірізді түрде іске асырылмайтынын көрсетеді.

Кейбір жағдайларда соттар үкімде сарапшының қорытындыларын іс жүзінде сол күйінде қайталап, оларға дербес құқықтық баға бермейді. Мұндай кезде ритуалдық ниет сараптамалық қорытынды арқылы «расталғандай» көрінгенімен, ол қылмыстық заң нормаларымен тиісті түрде байланыстырылмайды және саралау қорытындысына ықпал етпейді. Ал басқа жағдайларда, керісінше, айыпталушы әрекетінің ішкі логикасын түсіндіруге мүмкіндік беретін мәліметтер қамтылса да, сараптама қорытындылары толықтай еленбей қалады.

Қорытынды

Біздің ойымызша, мұндай ауытқулар осы санаттағы істерде арнайы білімнің рөлі әлі де толық қалыптаспағанын көрсетеді. Сараптама кей жағдайларда тергеу нұсқасын формалды түрде растау құралы ретінде, ал кейде саралауға нақты әсер етпейтін қосымша дәлел ретінде ғана қолданылады. Бұл әсіресе айыпталушы өз әрекетінің ниеті ретінде ритуалды орындауды көрсеткен, ал сараптама оның орнықты культтік сенімдерінің немесе психологиялық тәуелділігінің бар екенін растаған жағдайларда айқын байқалады.

Ғылыми зерттеулерде ритуалдық қылмыстарда сараптама субъективтік жақты ашуға көмектесетін қосалқы құрал ретінде қарастырылуы тиіс екені, ал ол әрекеттің сипаты туралы қорытынды жасау үшін дербес негіз бола алмайтыны ерекше атап өтіледі [3]. Алайда нақты әдістемелік бағдарлардың болмауы бірдей сараптамалық қорытындының соттар тарапынан әртүрлі түсіндірілуіне әкеледі.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын қолдану тәжірибесін талдау ритуалдық бүркемемен жасалатын қылмыстарды саралауда бірқатар тұрақты әрі өзара байланысты проблемалардың бар екенін көрсетеді.

Ең алдымен ритуалдық қылмыстардың нақты нормативтік және теориялық түсінігінің болмауы назар аударады, соның салдарынан әрекеттің ритуалдық сипаты көбіне дербес қылмыстық-құқықтық бағалауға ие болмайды. Бұл жағдай қылмысты саралау негізінен қылмыс құрамының формалды белгілеріне сүйеніп жүргізілетінін, ал кінәлі тұлғаның мінез-құлқының ішкі логикасы назардан тыс қалатынын көрсетеді.

Ритуалдық қылмыстарды діни өшпенділік немесе экстремистік бағыттағы ниетпен жасалған әрекеттерден ажырату кезінде елеулі қиындықтар туындайды. Тәжірибеде мұндай ниеттер жиі араласып кетеді, бұл қылмыстық-құқықтық нормалардың кеңейтілген түрде түсіндірілуіне алып келіп, айыпталушының нақты қасақаналық бағытына әрдайым сәйкес келе бермейді. Бірыңғай ажырату критерийлерінің болмауы тұрақты саралау тәсілдерін қалыптастыруды қиындатады.

Қосымша проблемалық аспект ретінде ритуалдық қылмыстардың субъективтік жағын дәлелдеу мәселесі қарастырылады. Ритуалдық ниетті анықтау істің барлық мән-жайларын кешенді бағалауды талап етеді, алайда іс жүзінде соттар мен сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары бұл элементті көбіне үстірт зерттейді немесе ол процессуалдық құжаттарда мүлдем көрініс таппайды. Бұл сот актілерінің уәждемелік бөлігінің сапасын төмендетіп, жасалған іс-әрекеттің қылмыстық-құқықтық сипаттамасын толық ашпайды.

Саралау мәселелері арнайы білімдерді бірізді қолданбау салдарынан да күрделене түседі. Айыпталушының ниеті мен мінез-құлқының ерекшеліктерін анықтауға көмектесуге тиіс сараптамалар әрдайым тиісті құқықтық түсіндірмеге ие бола бермейді және соттар тарапынан фрагментарлық түрде пайдаланылады. Бірыңғай саралау тәсілдерінің болмауымен ұштасқан бұл жағдай ұқсас санаттағы істер бойынша сот шешімдеріндегі айырмашылықтарға алып келеді.

Осылайша, ритуалдық белгілері бар қылмыстық істерді қарау тәжірибесін талдау саралау

кезіндегі қиындықтар жекелеген құқық қолдану қателіктерінен емес, керісінше мұндай әрекеттерді қылмыстық-құқықтық бағалаудың құқықтық реттелуі мен әдіснамасындағы тереңірек проблемалардан туындайтынын көрсетеді. Осы параграфта анықталған мәселелер ритуалдық қылмыстарды қылмыстық-құқықтық реттеуді жетілдіру мәселелерін одан әрі зерттеудің қажетті негізін құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кияткина И. А. Преступления, совершённые по мотиву религиозной ненависти или вражды // <https://www.dissercat.com/content/prestupleniya-sovershennye-po-motivu-religioznoi-nenavisti-ili-vrazhdy>
2. Рябинин Д. А. Методика расследования убийств, совершённых по религиозным мотивам // https://sudexpert.ru/diss/Disser_Ryabinin_2020.pdf
3. Холопов А. В. Методика расследования ритуальных убийств // <https://www.dissercat.com/content/metodika-rassledovaniya-ritualnykh-ubiistv>
4. Антипов Д. Н. Классификация преступлений, посягающих на религиозные отношения // <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-prestupleniy-posyagayusc-hih-na-religioznye-otnosheniya>
5. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 8 желтоқсандағы №11 «Террористік және экстремистік қылмыстар туралы заңнаманы қолдану бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы» Нормативтік қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P170000011S>
6. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 20 сәуірдегі N 4 «Қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді бағалаудың кейбір мәселелері туралы» Нормативтік қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P06000004S>
7. Филиппов О.В. Противодействие религиозному экстремизму в Республике Казахстан: правовой аспект // <https://cyberleninka.ru/article/n/pr-otivodeystvie-religioznomu-ekstremizmu-v-respublike-kazahstan-pravovoy-aspekt>
8. Бондаренко В.О. Уголовно-правовое значение мотива преступления // Вопросы российского и международного права. - 2020. №5А. - С.5-13. // <http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2020-5/1-bondarenko.pdf>